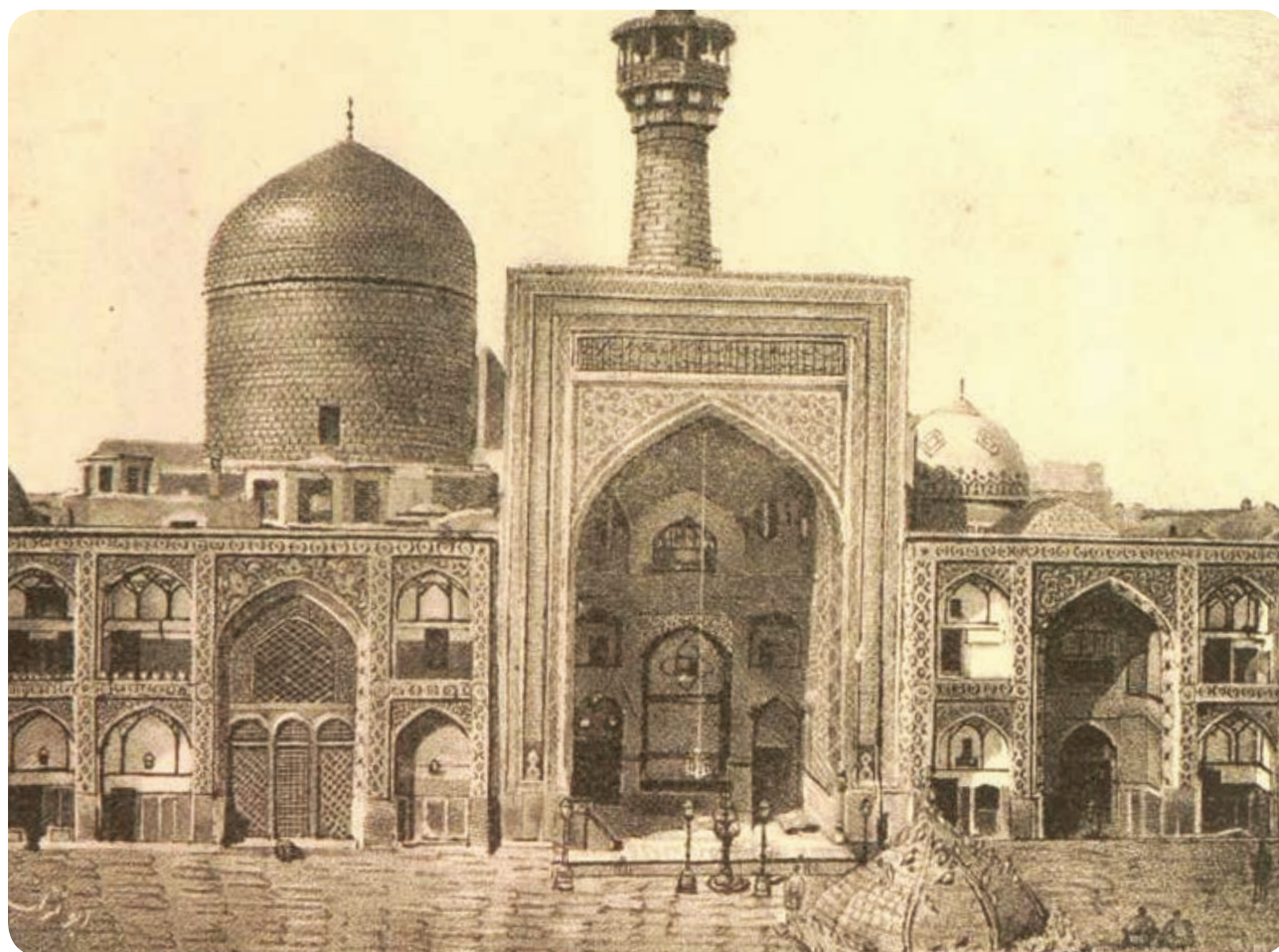

تصاویر بارگاه امام رضا علیه السلام

به قلم ابوتراب غفاری

سیدمهدی سیدقطبی*

* کارشناس تالار مطبوعات آرشیوی سازمان کتابخانه‌ها موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی.
mehdi.qotbi@gmail.com

میرزا ابوتراب خان غفاری، کاشانی نگارگر و گرافیست ایرانی، در سال ۱۲۸۰ ق. در کاشان به دنیا آمد. وی فرزند میرزا بزرگ غفاری و برادر بزرگ میرزا محمدخان غفاری (کمال الملک) است و مانند آنها از دوران جوانی به نقاشی پرداخت. ابوتراب تا سال ۱۲۹۳ قمری در کاشان ماند تا اینکه در همین سال برای تحصیل در دارالفنون به تهران آمد. وی در این مدرسه به یادگیری نقاشی پرداخت و به زودی از این مدرسه فارغ التحصیل گردید.

ابوتراب در محرم ۱۳۰۰ ق. نگارش صورت‌ها و امور لیتوگرافی روزنامه شرف را بر عهده داشت. وی همچنین تصاویر کتاب‌های المآثر و الآثار، مرآت البلدان ناصری، سفرنامه مازندران، سرگذشت مسترس هورتست خانم انگلیسی در هندوستان، جواهر التشریح ناصری، تذکره انجمن ناصری و سفرنامه دوم ناصرالدین شاه به مشهد نقاشی کرده است.

ابوتراب در سال ۱۳۰۱ ق. به سمت فرّاش خلوت همایونی منصوب شد و به دریافت نشان درجه چهارم شیر و خورشید نایل آمد و نقاش‌باشی وزارت انطباعات شد. وی ۲۵ تصویر سیاه قلم از روی عکس‌ها و مناظر و شهرهای بین راه و بناهای آستان قدس رضوی کپی کرده که در سفرنامه خراسان ناصرالدین در ۱۳۰۶ قمری چاپ شده است. از جمله کارهای قلمی ابوتراب در این سفرنامه، چهار تصویر مختلف از حرم مطهر امام رضا(ع) است. این تصویرها عبارتند از:

- ایوان طلای صحن قدیم.
- ایوان طلای صحن قدیم و یک طرف از صحن و دورغای شهر مشهد.
- ایوان و دو طرف از صحن جدید و سقاخانه.
- صحن جدید و نقاره خانه.

منابع و مأخذ

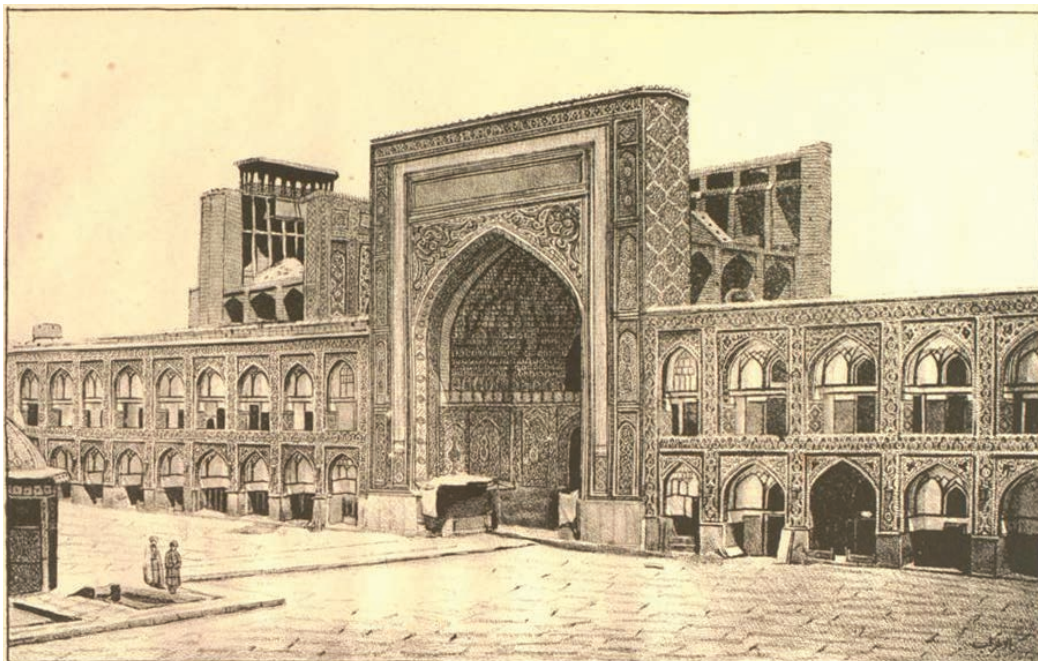
روزنامه سفرنامه خراسان (چاپ سنگی). به خط میرزا محمدرضا کلهر. طهران. ۱۳۰۶ قمری.
سفرنامه خراسان. (۱۳۸۸). ناصرالدین شاه؛ خط محمدرضا کلهر؛ نقاشی‌ها از: میرزا ابوتراب غفاری. تهران. میردشتی.
سفرنامه خراسان. (۱۳۵۴). ناصرالدین شاه قاجار. فرهنگ ایران زمین.
کریم‌زاده تبریزی، محمد علی. (۱۳۶۳ - ۱۳۷۰). احوال و آثار نقاشان قدیم ایران و برخی از مشاهیر نگارگر هند و عثمانی. لندن. دایره المعارف بزرگ اسلامی. (۱۳۶۷). زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. تهران. مرکز دایره المعارف بزرگ.
گلبن، محمد. (۱۳۸۶). سرگذشت و آثار تصویرگر بزرگ میرزا ابوتراب خان غفاری کاشانی ۱۲۶۳ - ۱۳۰۷ ه. ق. تهران. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

حرم مقدّس امام رضا(ع) از گذشته تاکنون همواره موضوع نقاشی و تصویربرداری هنرمندان بزرگ ایران بوده است. با نگاهی کوتاه به برخی از کتب چاپ سنگی و نشریات مصوّر قدیمی ایرانی می‌توان تصویرهایی از علاقه مردم ایران زمین به چهارده معصوم (علیهم السّلام) در آنها مشاهده کرد. بارگاه امام رضا(ع) نیز همیشه مورد احترام ایرانیان بوده است به طوری که در سفرنامه‌های خود به جزئیات آن مکان ملکوتی پرداخته و حتی زمانی که ابزار عکس‌برداری در اختیار نداشتند از مکان‌های مختلف آن حرم محترم تصویرها کشیده‌اند.

با بررسی کتاب چاپ سنگی «سفرنامه خراسان» تصاویری منحصر به فرد از بارگاه امام رضا(ع) در این کتاب ۲۲۷ صفحه‌ای چاپ ۱۳۰۶ ق. / ۱۲۶۷ ش. به دست آمد. این کتاب شرح حوادث، مناظر و مکان‌های جغرافیایی دومین سفر ناصرالدین شاه از تهران به مشهد با هدف زیارت امام هشتم است. شرح این سفر که به تحریر خود شاه است، توسط محمّدحسن خان اعتماد السلطنه به سال ۱۳۰۶ ق. به صورت چاپ سنگی در دارالطباعة خاصه دولتی انتشار یافته و تجدید طبع آن به صورت افست در سال ۱۳۵۴ خورشیدی توسط انتشارات فرهنگ ایران زمین زیر نظر استاد ایرج افشار در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است. ناصرالدین شاه قاجار که عاشق سیر و سفر و گشت و گذار بود، بیش از نیم قرن بر سرزمین ایران حکمروایی کرده و به نگارش خاطرات خویش پرداخته است. وی سه بار در سال‌های ۱۲۹۰، ۱۲۹۵ و ۱۳۰۶ ق. به فرنگستان رفت و سفرنامه‌های خود را از زمان حرکت از تهران و گاهی چند روز قبل از حرکت تا زمان برگشت به تهران نوشت. خاطرات وی در سفر اول و دوم به خط خودش و در سفر سوم به تقریر وی و خط همراهانش از قبیل دختر خوش‌خط او، فخرالدوله نوشته شده است. او همچنین پیش از سفر به فرنگ در سال ۱۲۸۷ ق. به عتبات عالیات سفر نمود و سفرنامه آن را از خود به یادگار گذاشت. وی افزون بر سفرهای خارج از کشور، در داخل نیز با کاروان گردشگری به نام اردوی همایونی به سفرهای دور و نزدیک می‌رفت و خاطرات سفر را با نثری ساده و روان می‌نوشت. ناصرالدین شاه علاوه بر سفرهای خارج کشور چندین سفر داخل کشور دارد. سفرهای مهم ناصرالدین شاه در داخل کشور عبارتند از: دو سفر به خراسان در سال‌های ۱۲۸۳ و ۱۳۰۰ ق. که تصاویر سفرنامه دوم، اثر ابوتراب نقاش مشهور عصر ناصری بوده و یادگاری است ارجمند از شیوه‌ای که در عده‌ای از کارهای چاپی آن روزگار مرسوم و مطلوب بوده است.

ایوان طبلای صحن قدیم

صحن جدید و نقاره خانه

